

Podiceps cristatus

(L., 1758)

Perkoz dwuczuby

Rząd: perkozy, rodzina: perkozy

Status występowania w Polsce

Nieliczny, lokalnie średnio liczny, a miejscami liczny gatunek lęgowy w całym kraju. W okresie wędrówek i zimą lokalnie liczny.

Opis gatunku

Zbliżony wielkością do krzyżówki, jednak wyraźnie od niej smuklejszy. Długość ciała 52–61 cm, rozpiętość skrzydeł 81–90 cm, masa ciała 1,0–1,5 kg. W szacie godowej na głowie ma dwa czarne czuby i brązową kryzę. Boki głowy, szyja, pierś i spód ciała są białe, boki ciała brązowe, a wierzch ciemnobrązowy. W szacie spoczynkowej noszonej jesienią i zimą brak jest czubów i kryzy, boki głowy są białe, zaś na wierzchu głowy widoczna jest czarna czapeczka. Ptak młody wygląda podobnie do dorosłego w szacie spoczynkowej. Jesienią i na początku zimy można go odróżnić po podłużnych, ciemnych paskach na boku głowy. Pisklęta są ubarwione bardzo charakterystycznie – na głowie i szyi mają podłużne czarne paski, zaś na grzbiecie i bokach paski białawobrunatne na białym tle. Wiosną i latem często odzywają się charakterystycznym, gardłowym głosem brzmiącym jak „aorr” oraz często powtarzanym, skrzeczącym „kek-kek-kek”.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Perkoza dwuczubego można pomylić z podobnej wielkości perkozem rdzawoszyim *Podiceps grisegena* (A006), lecz dotyczy to przede wszystkim szat spoczynkowych, gdyż w szatach godowych oba gatunki są łatwe do rozpoznania. W szacie spoczynkowej, w porównaniu z perkozem rdzawoszyim, perkoz dwuczuby ma wyraźnie jaśniejsze boki głowy i szyi. Z mniejszej odległości u perkoza rdzawoszyiego można zauważyć charakterystyczne żółte zabarwienie nasady dzioba, które nigdy nie występuje u perkoza dwuczubego. W okresie godowym oba gatunki łatwo jest rozpoznać po głosach. Głos perkoza rdzawoszyiego brzmi jak kwiczenie i chrząkanie i jest bardziej podobny do głosu wodnika niż do gardłowo brzmiącego głosu perkoza dwuczubego.

Biologia

Tryb życia

Aktywny w ciągu dnia. Zimą najintensywniej żeruje o świcie i przed zmierzchem. W okresie lęgowym zazwyczaj gniazduje pojedynczo, jednak niekiedy tworzy luźne kolo-



nie liczące nawet do 100 p. Poza sezonem lęgowym najczęściej występuje w niewielkich grupkach, choć czasem skupia się w stada do kilkuset osobników.

Lęgi

Gniazdo ma postać pływającej platformy, zbudowanej z beładnie ułożonych roślin wodnych, w strefie niezbyt gęstej roślinności wynurzanej. Gniazduje zazwyczaj pojedynczo, lecz niekiedy może tworzyć luźne kolonie lęgowe liczące nawet kilkaset p. Zdarza się, że ptaki zakładają gniazda w koloniach lęgowych śmieszki. Na początku okresu lęgowego para ptaków buduje z roślin kilka platform, z których jedną wybiera na późniejsze gniazdo. Pod koniec kwietnia lub w maju perkozy składają 3–6 jaj, które są wysiadywane przez oboje rodziców. Gdy ptak schodzi z gniazda, przykrywa jaja mokrymi roślinami. Z tego powodu jaja, początkowo białe, nabierają stopniowo barwy brązowej. Młode wykluwają się po 25–29 dniach i pozostają pod opieką rodziców przez około 13–15 tygodni. Co najmniej przez pierwsze 8 tygodni są karmione przez ptaki dorosłe, a później w coraz większym stopniu żerują samodzielnie. Przez pierwszy miesiąc młode często są noszone na grzbiecie lub

A005

w kieszeniach skrzydłowych ptaka dorosłego. Wyprowadzany jest jeden lęg w roku. Dojrzałość płciową perkozy osiągają w drugim roku życia.

Wędrowki

W lipcu i na początku sierpnia część dorosłych perkozów przemieszcza się na miejsca, w których odbywają pierzenie, pozostałe zmieniają pióra w pobliżu miejsc lęgowych. Wszystkie lotki wymieniane są jednocześnie i ptaki tracą zdolność do lotu na około 3–4 tygodnie. Wędrowka jesienna rozpoczyna się w sierpniu i trwa do października lub listopada. Wędrowkę wiosenną, o mniejszym natężeniu od jesienną, obserwuje się w marcu i w kwietniu.

Zimowanie

Okres zimowania tego gatunku trwa od grudnia do lutego. Największe europejskie zimowiska znajdują się na dużych jeziorach szwajcarskich oraz na wybrzeżach Holandii. Podczas mroźnych zim przenosi się z zamarzających wód śródlądowych na morze.

Pokarm

Gatunek głównie rybożerny. W niewielkim stopniu odżywia się także większymi wodnymi bezkręgowcami. Poluje podczas nurkowania, najczęściej do głębokości 4 m. Potrafi jednak zanurzać się głębiej – nawet do 30 m. Piskłeta karmione są przez rodziców owadami i małymi rybami. Stopniowo udział ryb w ich diecie wzrasta.

Występowanie

Siedlisko

W okresie lęgowym występuje na większych jeziorach, stawach i innych zbiornikach wodnych, których brzegi są porośnięte szuwarami i mają dużą powierzchnię otwartego lustra wody. Unika rzek, wyjątkiem większych starorzeczy. Poza okresem lęgowym spotykany jest także na morzu, na jeziorach, a nielicznie na większych rzekach. Zimą preferuje akweny stosunkowo płytkie i osłonięte od wiatru i falowania. Na Zatoce Gdańskiej miejscem jego najliczniejszego występowania zimą są okolice Portu Północnego.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 1110 Piaszczyste ławice podmorskie
- 1130 Ujścia rzek (estuaria)
- 1150 Zalewy i jeziora przy morskie (laguny)
- 1160 Duże płytkie zatoki
- 3140 Twardowodne oligo- i mezotroficzne zbiorniki z podwodnymi łąkami ramienic *Charatea*
- 3150 Starorzeczka i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z *Nymphaeion*, *Potamion*

Rozmieszczenie geograficzne

Perkoz dwuczuby gniazduje niemal w całej Europie, z wyjątkiem jej północnej części, oraz w centralnej Azji. Izolowane populacje zamieszkują wschodnią i południową Afrykę oraz Australię i Nową Zelandię. Zimuje w zachodniej i środkowej Europie oraz w południowej Azji. Większość areatu zamieszkuje podgatunek *P. c. cristatus*. W Australii i Nowej Zelandii oraz w południowej Afryce występują dwa inne podgatunki.

Rozmieszczenie w Polsce

Perkoza dwuczubego spotyka się w całej Polsce, wyjątkiem gór, jednak jego obecność jest uzależniona od występowania odpowiednich zbiorników wodnych. Gatunek najbardziej rozpowszechniony w pasie pojezierzy. Licznie lęgnię się na Zalewie Szczecińskim i w delcie Świny, na niektórych jeziorach na śródlądziu, a także w dolinie górnej Wisły. Chętnie zasiedla też duże kompleksy stawów rybnych, gdzie może być stosunkowo liczny gatunkiem lęgowym, np. na stawach w dolinie Baryczy. W okresie wędrowek spotykany jest na odpowiednich zbiornikach niemal w całej Polsce. Zimuje najliczniej na wodach przybrzeżnych Bałtyku, a na śródlądziu w zachodniej części kraju, choć w łagodne zimy spotykany także na wschodzie.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: S gatunek niezagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni

BirdLife International: SPEC -

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2

Konwencja Berneńska: załącznik III

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Występuje w wielu rezerwatach przyrody, które obejmują zbiorniki wodne, ale brak wystarczająco dokładnych danych, jaka część krajowej populacji znajduje się w obrębie terenów chronionych. Miejsca najliczniejszego występowania tego gatunku zimą nie są objęte ochroną prawną.

Rozwój i stan populacji

Liczebność lęgowej populacji europejskiej poza Rosją szacowana jest na około 270 000–320 000 p. Najliczniejsza populacja, licząca około 50 000 p., zamieszkuje Finlandię. Liczebność perkoza dwuczubego w europejskiej części Rosji jest słabo poznana. Ocenia się, że gniazduje tam 100 000–1 000 000 p.

Na dwóch największych europejskich zimowiskach perkoza dwuczubego, w Holandii i Szwajcarii, zimuje po ok. 20 000 ptaków.

Ze względu na brak danych trudno ocenić liczebność krajowej populacji lęgowej. Według szacunkowych ocen liczebność ta określana jest na poziomie 15 000–25 000 p. W latach 90. na Zalewie Szczecińskim gnieździło się ok. 1200 p., w delcie Świny ok. 275 p. i na Zalewie Kamieńskim ok. 400 p., w dolinie dolnej Odry 100–120 p. w 1995. Na niektórych śródlądowych zbiornikach wodnych perkoz dwuczuby osiąga wyjątkowo wysoką liczebność, np. na jez. Drużno (250–300 p. w latach 1990–2000), na jez. Łuknajno (145–192 p. w latach 1983–1984), na jez. Wdzydze (ok. 100 p. w 1995), na jez. Gopło (270 p. w latach 1993–1995), na zb. Jeziorsko (120–230 p. w latach 1986–1996), w rez. Słońsk (150–250 p., w zależności od wiosennego stanu wody), w dolinie Baryczy (wraz ze Stawami Przygodzickimi 700–900 p. w latach 90.), w dolinie górnej Wisły (wraz z dolną Sołą, dolną Skawą i stawami w Brzeszczach prawie 900 p. w latach 1996–2001) oraz w dolinie Nidy (120–150 p. w latach 1996–1997). Oprócz ptaków przystępujących do gniazdowania na terenach lęgowych występuje dość liczna frakcja ptaków nieuczestniczących w rozrodzie. W różnych regionach kraju obserwuje się fluktuacje liczebności, jednak nie stwierdzono wyraźnego trendu spadkowego lub wzrostowego. Prawdopodobnie stan polskiej populacji lęgowej tego gatunku należy uznać za stabilny. Lokalnie obserwuje się spadki jego liczebności na Mazurach.

Jesienne koncentracje perkoza dwuczubego, liczące 1000–2000 os., regularnie widuje się w zachodniej części Zat. Gdańskiej i na Zalewie Szczecińskim, jednakże czasem na akwenach tych jest spotykany w większej liczbie (do ok. 3700 os. na Zalewie i do 4400 os. na Zat. Puckiej). Na śródlądziu największe koncentracje wędrówkowe dochodzą do 2000 ptaków (np. zb. Jeziorsko ok. 900 os. w sierpniu 1995 czy na Zb. Goczałkowskim 2130 os. we wrześniu 2000).

Na Bałtyku największe ilości zimujących perkozów dwuczubych występują na Zat. Pomorskiej (4200 os.) oraz w zachodniej części Zat. Gdańskiej (1000–2000 os.). Jego liczebność na całym Bałtyku oceniana jest na około 11 000 ptaków, jednak podczas mroźnych zim jest z pewnością wyższa, ponieważ po zamrożeniu jezior perkozy przylatują ze śródlądzia na morze. Szacuje się, że w Polsce zimuje co najmniej 2000–2500 perkozów dwuczubych. Najliczniej gatunek ten spotykany jest na wybrzeżu oraz w północno-zachodniej części kraju. Największe jego koncentracje odnotowano na Zat. Gdańskiej i na jez. Miedwie. W zachodniej części Zat. Gdańskiej w styczniu 1999 maksymalnie stwierdzono 1346 os., a na jez. Miedwie w styczniu 1992 – 1689 ptaków. Perkoz dwuczuby zimuje licznie na Zat. Pomorskiej, jednak w większości u wybrzeży niemieckich, a w obrębie polskiej wód terytorialnych jego liczebność prawdopodobnie nie przekracza 1000 ptaków.

W stosunku do lat 80. odnotowuje się nieznaczny wzrost liczby ptaków zimujących w Polsce. Przyczyny tego zjawiska nie są znane.

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- utrata siedlisk lęgowych w wyniku likwidacji lub zmniejszenia powierzchni zajętej przez szuwar, zwłaszcza trzcinowe, na stawach i innych zbiornikach wodnych;
- presja naziemnych drapieżników w okresie gniazdowym, zwłaszcza ze strony norki amerykańskiej i lokalnie jenota, jednakże brak jest danych pozwalających na liczbową ocenę rozmiarów tego zjawiska;
- aktywne prześladowanie ze strony użytkowników stawów rybnych i jezior;
- zwiększanie się antropopresji w strefie przybrzeżnej jezior;
- dla ptaków zimujących na Bałtyku zagrożeniem jest zanieczyszczenie wody substancjami ropopochodnymi; pobrudzenie piór tymi substancjami (zaraza oliwna) stanowi dla ptaków śmiertelne niebezpieczeństwo;
- stosowanie stawnych sieci rybackich w miejscach zimowych koncentracji;
- realizacja planów rozbudowy farm elektrowni wiatrowych na obszarze płytkiego morza.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- opracować i wdrożyć mechanizmy rekompensowania ekstensywnych metod gospodarowania na stawach rybnych;
- opracować i wdrożyć zasady przyjaznego ptakom pozyskiwania trzciny na zbiornikach wodnych;
- podjąć redukcję drapieżników, zwłaszcza norki amerykańskiej, jenota i wrony siwej;
- uregulować zasady gospodarki rybackiej na obszarach koncentracji ptaków wodnych (opracować i wprowadzić przepisy precyzujące czas i miejsce stosowania poszczególnych typów sieci rybackich);
- chronić obszary morskie przed zanieczyszczeniami ropopochodnymi;
- odstąpić od planów budowy elektrowni wiatrowych posadowionych na płytkich akwenach morza (co najmniej do izobaty 20 m).

Propozycje badań

Należy zbadać:

- rozmieszczenie i liczebność krajowej populacji lęgowej;
- sukces rozrodczy w zależności od siedliska i sposobu gniazdowania;
- przeżywalność;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu krajowej populacji lęgowej;
- zagospodarować przytów ptaków w sieci rybackie na polskich obszarach morskich (badanie: składu pokarmu, skażenia środkami chemicznymi, molekularne, wiadomości powrotne o ptakach obrączkowanych).

Monitoring

- coroczne liczenie ptaków lęgowych na losowych powierzchniach rzędu 100 km². Metodyka do ustalenia;
- monitoring ptaków zimujących – w ramach programu „Zimowe liczenie ptaków wodnych”;
- coroczny monitoring ptaków zimujących na polskich obszarach morskich. Metodyka do ustalenia;
- coroczny monitoring stopnia zanieczyszczenia ptaków produktami ropopochodnymi na polskich obszarach morskich. Metodyka do ustalenia.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO.
Zakład Ornitologii PAN.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- BUKACIŃSKI D., JABŁOŃSKI P. 1992. Awifauna lęgowa jeziora Łuknajno i terenów przyległych w latach 1982–1987. *Not. Orn.*, 33: 5–45.
- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1983. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 1. Ostrich to Ducks. Oxford, 722 s.
- DURINCK J., SKOV H., JENSEN F. P., PIHL S. 1994. Important Marine Areas for Wintering Birds in the Baltic Sea. Ornis Consult report. Copenhagen, 110 s.
- DYRCZ A., GRABIŃSKI W., STAWARCZYK T., WITKOWSKI J. 1991. Ptaki Śląska. Wrocław, 525 s.
- GOC M. 1986. Colonial versus territorial breeding of the great crested grebe *Podiceps cristatus* on Lake Drużno. *Acta orn.*, 22: 95–145.
- HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. (red.) 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. London, 903 s.
- MEISSNER W., ANTCZAK J., CZAPULAK A., DOMBROWSKI A., WALASZ K., ZIÓŁKOWSKI M. 2001. Long-term changes in numbers of some waterfowl species wintering in Poland. W: Švažas S., Meissner W. Serebryakov V., Kozulin A., Grishanov G. (red.). 2001. Changes of wintering sites of waterfowl in Central and Eastern Europe. Vilnius, s. 67–81.
- MEISSNER W., COFTA T. 1998. Ptaki Bałtyku, cz. I, gatunki nurkujące. Gdańsk, 41 s.
- MEISSNER W., KOZAKIEWICZ M. 1996. Zimowanie ptaków wodnych na Zatoce Gdańskiej w sezonie 1995/1996. *Not. Orn.*, 37: 351–353.
- MEISSNER W., ŚCIBORSKI M. 2003. Zimowanie ptaków wodnych na Zatoce Gdańskiej w sezonach 2001/2002 i 2002/2003. *Not. Orn.*, 43.
- NITECKI C., JAKUBAS D., MEISSNER W., MICHNO B., ULATOWSKA J., WÓJCIK C. 2002. Awifauna rezerwatu „Jezioro Drużno” – stan poznania, waloryzacja, zagrożenia i problemy ochrony. W: Nitecki C. (red.) Plan ochrony rezerwatu „Jezioro Drużno”. Sopot, 300 s.
- TOMIAŁOJC L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wageningen, The Netherlands, 226 s.

Włodzimierz Meissner